

**JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO'LISHDA MILLIY
IQTISODIYOTIMIZ O'ZGARISH TAHLILI**

Sapayev Elbek Kamilovich.

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya
akademiyasi magistratura tinglovchisi*

Annotatsiya: Xalqaro savdoda ayrim tovarlarning raqobatbardoshligi bozorning o'zgarishi yoki ancha arzon va sifatli tovarlar ishlab chiquvchi yuksak texnologiyalarning joriy etilishi natijasida bir kompaniyadan ikkinchi kompaniyaga o'tishi mumkin. Tarix va kuzatishlar ko'rsatmoqdaki, imkoniyatlarga ega ayrim mamlakatlar, aytaylik mehnat (ishchi) kuchi yoki tabiiy zaxiralarga sarf-xarajat borasida, iqtisodiyotdagi o'ziga xos taraqqiyot tufayli ayrim tovar va xizmatlar borasida noraqobatbardosh bo'lib qolishlari mumkin. Biroq, ochiq iqtisodiyot ta'sirida ular boshqa sohalarda raqobatbardosh bo'lib qolishlari mumkin.

Kalit so'zlar: valyuta, eksport, import, tashqi iqtisodiy faoliyat, byudjet, tadbirkorlik faoliyati, birja savdolari.

Barcha mamlakatlar, shu jumladan kambag'al mamlakatlar ham, muayyan resurslarga — inson, sanoat, tabiiy, moliyaviy resurslariga ega bo'lib, ulardan ichki bozor yoki jahon bozorida sotish uchun tovar va xizmatlar ishlab chiqishda foydalanadilar. “Qiyosiy ustunlik” davlatlar nimani yaxshi ishlab chiqsalar shunga o'z aktivlari va diqqatlarini qaratish orqali foyda olishlari mumkinligi tushuniladi. Ichki bozordagi kompaniyalar uchun bu o'z-o'zidan ro'y beradi. Biroq, bu masalaning bir tomoni.

Xalqaro savdoda ayrim tovarlarning raqobatbardoshligi bozorning o'zgarishi yoki ancha arzon va sifatli tovarlar ishlab chiquvchi yuksak texnologiyalarning joriy etilishi natijasida bir kompaniyadan ikkinchi kompaniyaga o'tishi mumkin. Tarix va kuzatishlar ko'rsatmoqdaki, imkoniyatlarga ega ayrim mamlakatlar, aytaylik mehnat (ishchi) kuchi yoki tabiiy zaxiralarga sarf-xarajat borasida, iqtisodiyotdagi o'ziga xos taraqqiyot tufayli ayrim tovar va xizmatlar borasida noraqobatbardosh bo'lib qolishlari mumkin. Biroq, ochiq iqtisodiyot ta'sirida ular boshqa sohalarda raqobatbardosh bo'lib qolishlari mumkin.

Jahon Savdo Tashkilotining (keyingi o'rinlarda – JST) asosiy maqsadlaridan biri o'zini-o'zi himoya qilishning oldini olish va proteksionizm qo'llanishini bekor qilishdan iborat. JST mamlakatlararo savdo qoidalarini boshqarib turuvchi yagona xalqaro tashkilot hisoblanadi. JST asosini bir guruh savdo mamlakatlari tomonidan kelishilgan va imzolangan bitimlar tashkil etadi. Bu bitimlar xalqaro tijorat uchun huquqiy tizimni taqdim etadilar. Ular muhim kelishilgan hujjatlar bo'lib, davlatlar o'z

savdo siyosatlarini kelishilgan mezonlarda olib borishlarida mas'uliyat yuklaydi. Bitimlar mamlakatlar hukumatlari tomonidan kelishilgan va imzolanganligini inobatga olgan holda, ularning maqsadi jahon bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishda tovarlar va xizmatlar ishlab chiquvchilarga va ularning eksporti va importi bilan shug'ullanuvchilarga ko'mak berishdir.

Bozor sharoitida har bir tadbirkorlik subyekti uchun o'z ishining natijalarini oldindan aytib bo'lmaganidek, O'zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga a'zoliqining mumkin bo'lgan oqibatlari asosan taxminlarga asoslanadi. Ammo xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish bizga JST talablariga moslashish jarayonining turli variantlarini ko'rib chiqish imkoniyatini berishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi uchun geografik va iqtisodiy jihatdan eng yaqin MDH davlatlarining JSTga a'zo bo'lishini ko'rib chiqamiz:

- Qirg'iziston, 1998-yil 20-dekabr (JSTning 133-a'zosi).
- Latviya, 1999-yil 10-fevral (JSTning 134-a'zosi).
- Estoniya, 1999-yil 13-noyabr (JSTning 135-a'zosi).
- Gruziya, 2000-yil 14-iyun (JSTning 137-a'zosi).
- Litva, 2001-yil 31-may (JSTning 141-a'zosi).
- Moldova, 2001-yil 26-iyul (JSTning 142-a'zosi).
- Armaniston, 2003-yil 5-fevral (JSTning 145-a'zosi).
- Ukraina, 2008-yil 16-may (JSTning 152-a'zosi).
- Rossiya, 2012-yil 22-avgust (JSTning 156-a'zosi).
- Tojikiston, 2013-yil 2-mart (JSTning 159-a'zosi).
- Qozog'iston, 2015-yil 30-noyabr (JSTning 162-a'zosi).

Ko'rib turganimizdek, MDH mamlakatlarining aksariyati allaqachon bu tashkilotga a'zo. Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lmagan 4 ta MDH davlatlari qolgan. Bular: Ozarbayjon, Belarusiya, Turkmaniston va O'zbekiston.

2013-yilda Turkmaniston JSTga a'zo bo'lish tashabbusi bilan chiqdi.

2016-yilda Belarusiya JSTga a'zo bo'lish bo'yicha faol muzokaralarni boshladi.

Bu mamlakatlarning iqtisodiyoti va tashqi savdosi turlicha bo'lganligi sababli, JST talablariga moslashish jarayoni va tashkilotga qo'shilish jarayonining o'zi turlicha bo'lgan.

Masalan, Qozog'iston JSTga a'zo bo'lgach, dunyoning 160 dan ortiq mamlakatidan tovarlar etkazib berish bozorini ochdi. Import strukturasi dinamikasi shuni ko'rsatadiki, JSTga a'zo davlatlarning mamlakat importining umumiy hajmidagi ulushi 95% ni tashkil qiladi. Shu bilan birga, savdo tashkilotiga kirishdan oldin bu ko'rsatkich 95-97% darajasida edi. Demak, import qilinadigan tovarlarning ulushi, aksincha, kamaygan.

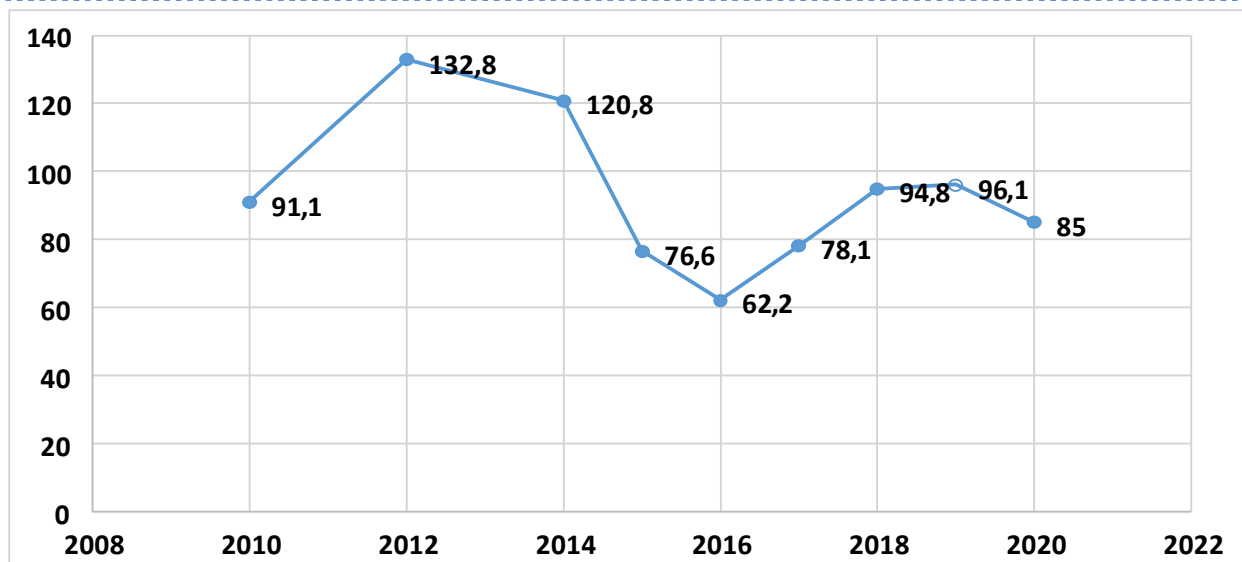
JSTga a'zo bo'lishdan birinchi bo'lib foydani, eksportga yo'naltirilgan mahalliy korxonalar Qozog'iston tovarlarini JSTga a'zo mamlakatlar bozoriga chiqishidagi

to'siqlarni olib tashlanishi hisobiga oladilar. Shuningdek Qozog'istonning JSTga a'zo bo'lishidan katta foyda oluvchi qishloq xo'jaligi bo'ladi. Mahalliy qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlashning ruxsat etilgan darajalari bo'yicha erishilgan kelishuvlar, oziq-ovqatning asosiy turlari bozorining ancha yuqori tarifli himoyasi bilan bir qatorda, mahalliy agrosanoat kompleksini modernizatsiya qilish dasturlarini yakunlash va eksportni rivojlantirish imkonini beradi. Bundan tashqari, o'rta muddatli istiqbolda mamlakat JSTdan jahon oziq-ovqat bozorlarini ochish mexanizmi sifatida foydalanib, Qozog'iston oziq-ovqat mahsulotlarini eksportini ko'paytirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

JSTga a'zo bo'lish, shuningdek, Qozog'istonga tashkilotga a'zo davlatlar bilan eng maqbul rejimda, ya'ni past narxlarda savdo qilish imkoniyatini beradi. Masalan, Xitoyda yuqori potentsialga ega bo'lgan Qozog'istonning asosiy xom ashyo bo'lmagan eksport tovarlari uchun odatiy import bojlari alyuminiy oksidi uchun 30%, metall prokat uchun 14% dan 30% gacha va ferroxrom uchun 8% miqdorida belgilangan. JST doirasida esa ushbu mahsulotlarning import bojlari alyuminiy oksidi uchun 5%, metall buyumlar uchun 3% dan 9% gacha va ferroxrom uchun 2% ni tashkil qiladi .

Savdo tashkilotiga qo'shilish bir qator afzalliklarga ega bo'lishni anglatadi. Masalan, oldindan taxmin qilinadigan savdo va sarmoyaviy muhitni shakllantirish, uning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv jarayonini kuchaytirish, Qozog'iston tovarlari va xizmatlari uchun jahon bozorlariga chiqishni ta'minlash, sanoat va qishloq xo'jaligi tovarlari savdosida tarifli va tarifsiz to'siqlarni kamaytirish, xalqaro savdoni yanada erkinlashtirish va erkin va adolatli raqobat uchun sharoit yaratish. Bundan tashqari, mamlakat tovar va xizmatlarning xalqaro savdosini tartibga solishda yagona tamoyillar va qoidalar asosida, shuningdek, mamlakatning savdo qonunchiligining xalqaro me'yor va standartlarga mos keladigan qoidalariga muvofiq ishtirok etishi mumkin. JSTga a'zo bo'lish tashqi bozorlarda savdo nizolarini hal qilishning samarali ko'p tomonlama mexanizmidan foydalanishga, shu jumladan, tashkilotni ko'p tomonlama muzokaralar uchun "muzokara maydonchasi" sifatida ishlatishga imkon beradi.

1-rasm. 2010-2020-yillar uchun Qozog'iston tashqi savdo aylanmasi dinamikasi (milliard AQSh dollarida)

Umuman olganda, JST savdoni erkinlashtirish va oshkoralikni nazarda tutadi. JST doirasida import bojlari ma'lum darajaga tushiriladi va Qozog'iston bilan JSTga a'zo davlatlar o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmining oshishi kutiladi. Biroq, JSTga kirishdan oldin ham, keyin ham JST mamlakatlarining Qozog'iston tashqi savdosidagi ulushi 95-96 foizni tashkil qiladi. Shunday qilib, JST Qozog'iston uchun savdo nuqtai-nazaridan hech qanday ta'sir ko'rsatmadi, lekin buning izohi bor — bu JST a'zolari soni (164 ta mamlakat), ular allaqachon mamlakat tashqi savdo dinamikasini shakllantiradi.

Qozog'iston JSTga yaqinda a'zo bo'lgan mamlakat, keling endi, 20 yildan oshiq vaqt davomida ushbu tashkilotning rasmiy a'zosi bo'lgan Qirg'iziston tajribasini ko'rib chiqaylik.

Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lgan 20 yil mobaynida Qirg'izistonning tovar aylanmasi besh barobar oshdi — 1998-yildagi 1,4 milliard dollardan 2018-yilda 7,1 milliard dollargacha.

Qirg'iziston 1998-yilda MDH hududida birinchilardan bo'lib Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'ldi. Muzokaralar muddati 2 yil 9 oyni tashkil etdi, bu esa ushbu tashkilotga qo'shilgan davlatlar tarixidagi rekord darajadagi qisqa vaqt hisoblanadi.

Qirg'iziston JSTga a'zo bo'lishdan olgan asosiy imtiyozlari quyidagilar:

- Qirg'iziston tovarlari va xizmatlari eksporti eng qulay bo'lgan davlat rejimidan foydalana boshladi;
- ichki savdo va soliq qonunchiligi xalqaro qoidalar va qoidalarga muvofiqlashtirildi, bu mamlakatning raqobatbardoshligi va sarmoyaviy imidjining oshishiga ta'sir ko'rsatdi;
- savdo va xizmat ko'rsatish sohasida mahalliy ishlab chiqaruvchilar va investorlar uchun bashorat qilinadigan rejim yaratildi;

- respublika savdosining geografik taqsimoti 1998-yildagi 98 mamlakatdan 131 mamlakatgacha kengaydi;
- Qirg'iziston endi JSTning savdo nizolarini hal qilish mexanizmiga kira oladi.

Biroq, Qirg'izistonning JSTga a'zo bo'lish bo'yicha muzokaralar tajribasi mutlaqo muvaffaqiyatli deb aytish mumkin emas. Muzokaralarning tez yakunlanishini ham afzalliklari, ham kamchiliklari bor edi.

Qirg'iziston JSTga a'zo bo'lgan davlatlarni milliy manfaatlarni himoya qilish uchun belgilangan muddatlarning tezligi bilan ikki tomonlama va ko'p tomonlama muzokaralar jarayonining sifati o'rtasida ideal muvozanatni topishga chaqirdi.

Qirg'iziston hukumatining ta'kidlashicha, jahon mamlakatlarining deyarli ko'pchiligi JSTga a'zo bo'lgani, qolganlari esa muzokaralar bosqichida bo'lganligi sababli, JSTga a'zo bo'lish maqsadga muvofiqdir. Ularning fikricha, a'zo bo'lish jarayonining barcha ijobiy va salbiy tomonlarini o'lchagan holda, JSTga a'zo bo'lishning ijobiy tomonlari ustun bo'lishi kerak.

Endi, Rossiyaning JSTga kirishini ko'rib chiqaylik. Oliy Iqtisodiyot Maktabining Savdo Siyosati Instituti professori Maksim Medvedkovning so'zlariga ko'ra, ushbu tashkilot talablarini bajarish uchun mamlakat 1000ta qonun va qoidalarga o'zgartirish kiritishga majbur bo'lgan va bu Rossiya iqtisodiyotiga faqat foyda keltirgan:

“Hozir bizning iqtisodimiz barqaror, chunki biz buni qildik. Shuning uchun, hozir bizning biznesimiz oldindan aytib bo'ladigan sharoitlarda yashamoqda. Ikkinchi katta foyda bu — oshkoralik: ko'pchilik 90-yillarning oxirida qanday qonunlar qabul qilingan va amalga oshirilganini eslaydi, chunki hech kim ertaga nima bo'lishini bilmas edi. JSTga a'zo bo'lish tufayli bu davr o'tmishda qoldi: endi biznes ushbu tizim doirasida oldindan e'lon qilinishi kerak bo'lgan qonun loyihalariga sharh berishi mumkin. Men buni pul bilan ta'riflay olmaydigan yana bir foydali tomoni (lekin biz buni albatta qilamiz, hozir biz shuning ustida tadqiqot o'tkazayapmiz), JSTga a'zo bo'lish byudjetga qanchalik foyda keltirishi. Byudjet foyda ko'radi, chunki JSTning qoidalar tizimi subsidiyalar berish imkoniyatini cheklaydi: bu sanoat subsidiyalariga ham, qishloq xo'jaligidagi subsidiyalarga ham tegishli. Endi biz davlatdan xohlaganimizcha talab qila olmasligimizni hamma biladi. Shu munosabat bilan, skeptiklarda bir savol bor: “Balki bu yomonlikka bo'lgandir? Balki kimdir raqobatbardoshlik va boshqa maqsadlarni yaxshilash uchun qo'shimcha mablag' berishi kerakdir?” Ammo tahlil shuni ko'rsatadiki, hech kim subsidiya shakllarining o'zgarishi va ularning kamayishidan yutqazmagan, hatto ko'pchilik yutgan. Men misol tariqasida agrosanoat majmuasini keltiraman: JSTga a'zo bo'lish tufayli unga subsidiyalar 20 barobardan oshdi va ishlab chiqarish hajmi barqaror o'sishni boshladi.

Bu JSTga a'zo bo'lish qo'llab-quvvatlash tizimini modernizatsiya qilganining yaxshi namunasidir”.

JST ekspertiza markazi bosh direktori Polina Tonkixning ta'kidlashicha, Rossiya JSTga a'zo bo'lish orqali qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ayrim turlarini yetakchi eksportchisiga aylangan:

“Rossiya Federatsiyasi qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eksporti va importi balansini tenglashtirdi. Hozirgi vaqtda eksport hajmi qariyb 25 milliard dollarga etadi. JSTga a'zo bo'lishdan oldin bu ko'rsatkich 8-10 milliard dollardan oshmagan”.

Maksim Medvedkovning so'zlariga ko'ra, yana bir muhim “foйда”, Rossiya Federatsiyasi JST tizimi orqali boshqa mamlakatlarning savdo siyosatiga ta'sir o'tkaza oldi:

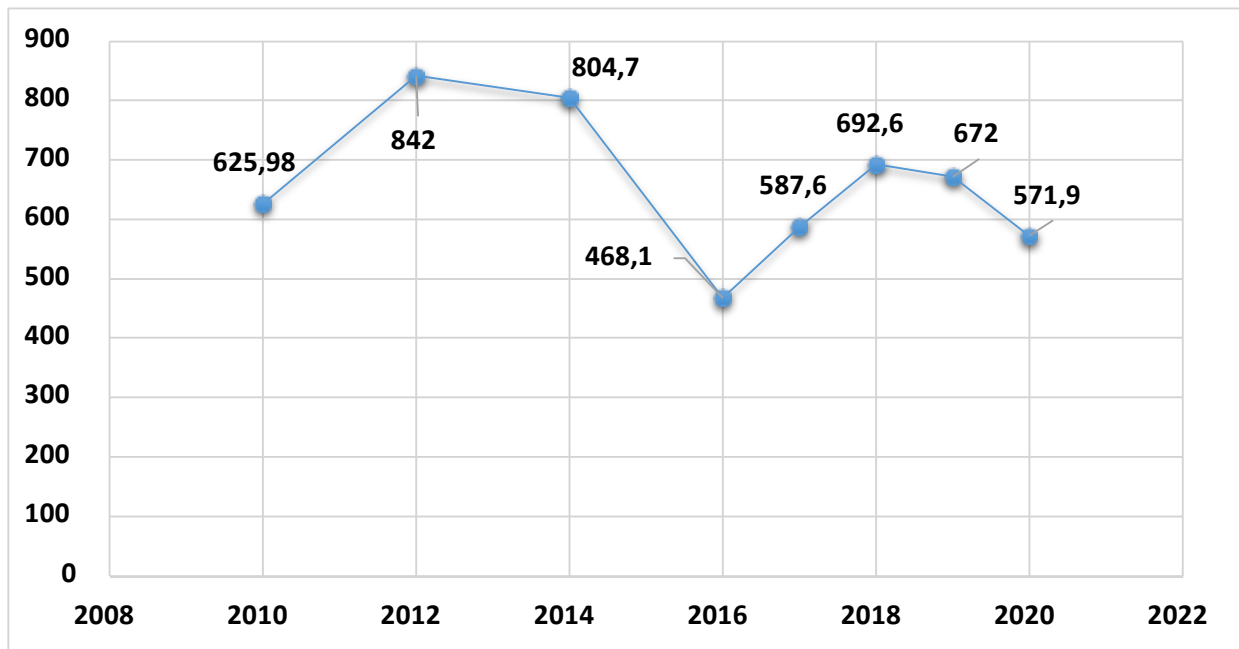
“Bu har xil yo'llar bilan amalga oshiriladi: Rossiya savdo nizolarida ishtirok etadi. U ulardan bir nechtasini yutgan va biz juda jiddiy iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlar haqida gapiryapmiz”.

Shuningdek, Rossiyaning JSTga a'zo bo'lishining oqibatlarini baholaganda, ijobiy va salbiy tomonlari haqida emas, balki xavf va imkoniyatlar haqida gapirish kerak:

"Ha, xavflar bor: ular davlatning o'z savdo siyosatini takomillashtirishga yetarlicha e'tibor bermasligi, o'z majburiyatlariga" ko'z yumishi "bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ha, bizda kamchiliklar haqida gapiradigan "tirnoqli mutaxassislar" bor: ular qiyinchiliklarni JSTga bog'laydilar, buning sabablari butunlay boshqa sohalarda. Bu juda ibtidoiy taktika, lekin biz buni har doim ko'ramiz. Aytaylik, qandaydir rus ishlab chiqaruvchisi, nima bo'lishidan qat'iy nazar (lampochkalar, qalamlar yoki kombaynlar) hukumatga kelib shunday deydi:

"Keling, import bojxona to'lovlarini oshiraylik, chunki bunday sharoitda biz o'z mahsulotimizni sota olmaymiz". Hukumat unga shunday javob beradi: "biz faqat majburiyatlarni qabul qila olmaymiz va ko'paytira olmaymiz, chunki biz JST bo'yicha majburiyatlarga egamiz". Odamlar shu asosda, minus: biz iqtisodiyotimizni himoya qila olmaymiz, deyishadi.

Bunday vaziyatda chiqishning ikki yo'li bor: yo o'z mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish, yoki erkin jahon bozori qonunlaridan qat'i nazar, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun davlat usullariga (proteksionizm va sanksiyalar) murojaat qilish.

2-rasm. 2010-2020-yillarda Rossiyaning tashqi savdo aylanmasi dinamikasi (milliard AQSh dollarida).

Hozirgi vaqtda Rossiya Federatsiyasi savdosining 80% dan ko'prog'i JST qoidalariga muvofiq amalga oshiriladi, qolgan 20% erkin savdo zonalarida va mintaqaviy savdo bitimlari, MDH hududida tuzilgan individual shartnomalar doirasida amalga oshiriladi. Albatta, hozir JST savdo urushlari va sanksiyalar cheklovlari bilan bog'liq og'ir, inqirozli davrlarni boshdan kechirmoqda. Qanday bo'lmasin, Rossiyaning yuqoridagi savdo balansini hisobga olgan holda (JST orqali savdo - sotiqning 80% ini hisobga olsak), bu tashkilotdan chiqish ehtimoli unga a'zo bo'lishdan ko'ra katta xavf bilan bog'liq.

Endi biz Xitoy Xalq Respublikasining ushbu tashkilotga qo'shilish tajribasini ham ko'rib chiqamiz.

2001-yil 11-dekabrda Xitoy JSTning 143-a'zosi bo'ldi va bu voqea Xitoyda ham, dunyoda ham katta o'zgarishlarga olib keldi.

2005-yildan 2013-yilgacha JST bosh direktori Paskal Laming aytishicha, Xitoy JSTga a'zo bo'lishi bilan xalqaro savdoda muhim ishtirokchiga aylangan. Mamlakat dunyoning qolgan qismi bilan erkin savdodan, qolganlari esa Xitoy bilan erkin savdodan foyda ko'radi, shuning uchun hamma uchun foydali bo'ldi, dedi u.

2010-yilga kelib Xitoy tariflarni pasaytirish bo'yicha barcha majburiyatlarini bajardi.

Bryusselda "ChinaDaily"ga bergan intervyusida Lami AQSh rasmiylarining Xitoyni JSTga kirishiga ruxsat berish yomon fikr degan fikrlarini rad etdi. "Albatta, bu yaxshi fikr edi va u juda yaxshi ishladi", — dedi Paskal Lami, u Yevropa savdo komissari sifatida ham ishlagan.

Xitoy JSTga a'zo bo'lishidan oldin, mamlakatning savdo balansi yalpi milliy mahsulotining 8-10 foizini tashkil qilardi, lekin o'shandan beri u nolga yaqinlashdi, demak, uning eksportidan ko'ra importi o'sdi.

JSTga qo'shilish o'sha paytda eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyotni rivojlantirayotgan Xitoyni proteksionizmdan sug'urta qilish imkonini berdi. Shu sababli Pekin Hindiston va Janubiy Afrika kabi boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarga qaraganda qattiqroq bo'lgan maxsus shartlarni qabul qildi.

Amerikalik davlat arbobi Charlen Barshefskiyning so'zlariga ko'ra: "Qo'shma Shtatlarda Xitoyning JSTga kirganidan pushaymon bo'lganlar bor. Lekin men emas. Menimcha, bu mantiqsiz pozitsiya". U Xitoyning JSTga a'zo bo'lishini "mamlakat uchun ham, butun dunyo uchun tarixiy voqea" deb ta'rifladi.

JSTga a'zo bo'lganidan beri Xitoyning yalpi ichki mahsuloti qariyb o'n barobar o'sdi, 2001-yildagi 1,34 trillion dollardan 2019-yilda 13,28 trillion dollargacha. Mamlakat nominal yalpi ichki mahsulot hajmi bo'yicha dunyoda AQShdan keyin ikkinchi o'rinda turadi.

Xitoy, shuningdek, 2013-yilda dunyodagi eng yirik savdo kuchiga aylandi. O'tgan yili uning aylanmasi 4,62 trln. Taqqoslash uchun, 2001-yilda bu ko'rsatkich 509,8 milliard dollarga teng edi. Iyul oyida uning valyuta zaxiralari 2001-yildagi 200 milliard dollardan 3,1 trillion dollarni tashkil etdi.

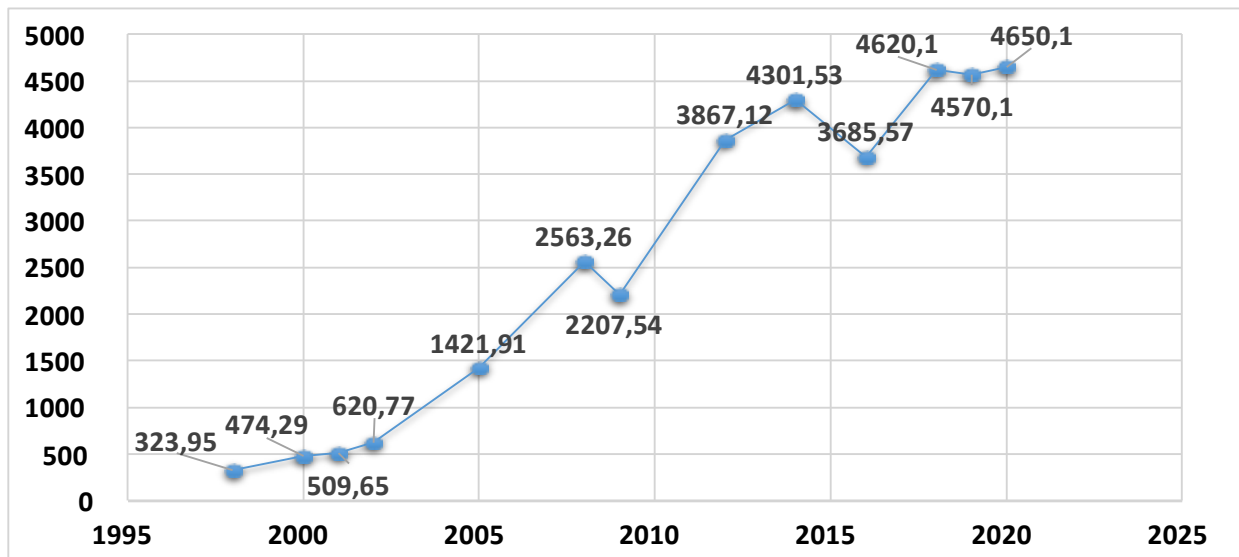
Pekindagi Xalqaro biznes va iqtisodiyot universiteti Xitoyning JSTni o'rganish instituti direktori Tu Sinquan 1949-yilda Xitoy Xalq Respublikasi tashkil etilganidan keyin mamlakatning JSTga a'zo bo'lishini "juda muhim qadam" deb atadi.

Uning so'zlariga ko'ra, Xitoy JSTga a'zo bo'lishidan oldin amalga oshirilgan islohotlar va ochilish siyosati "juda tajribali" bo'lgan. "Xitoy JSTga a'zo bo'lganidan beri mavjud qoidalar va xalqaro me'yorlar va qoidalarga muvofiq islohotlarni amalga oshirdi", deydi Tu, bu xalqaro iqtisodiy tizimga integratsiyalashuv yo'lidagi muhim qadam ekanligini qo'shimcha qildi.

Jahon savdo tashkilotiga kirgandan so'ng, mamlakat markaziy hukumat darajasida 2300 qonun, me'yoriy hujjatlar va idoraviy hujjatlarni, mintaqaviy hukumatlar darajasida 190 ming ko'rsatma va qoidalarni ko'rib chiqdi va qayta ko'rib chiqdi. Bu qonunlar savdo, sarmoya va intellektual mulk huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq edi.

3-rasm. 1998-2020-yillardagi Xitoy tashqi savdo aylanmasi dinamikasi (milliard AQSh dollarida)

2010-yilga kelib, Xitoy tariflarni pasaytirish bo'yicha barcha majburiyatlarini bajardi: ularning o'rtacha darajasi 2001-yildagi 15,3 foizdan 9,8 foizga tushdi. Ishlab chiqarilgan tovarlarga tariflarning o'rtacha darajasi 14,8 foizdan 8,9 foizga, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan tariflarning o'rtacha darajasi 23,2 foizdan 15,2 foizga tushirildi — bu jahon o'rtacha ko'rsatkichining chorak qismi va 56 foizdan ancha past. mamlakatlar — JSTga a'zo davlatlar va 39 foizi — rivojlangan davlatlar tariflari.

Shuningdek, mamlakat tarifsiz to'siqlarni kamaytirish uchun jiddiy qadamlar qo'ydi. Ular orasida — 2005-yilda import kvotalari, import litsenziyalari, import tenderlariga qo'yiladigan maxsus talablar va 424 ta tovar — avtomobillar, mashinalar va elektron uskunalari, shuningdek tabiiy kauchuk uchun boshqa tarifsiz choralar bekor qilindi.

Bundan tashqari, xizmatlar uchun ichki bozor ochildi, deyiladi rasmiy bayonotida: "2007-yilga kelib Xitoy xizmatlar savdosi bo'yicha o'z majburiyatlarini to'liq bajardi".

Mamlakat, shuningdek, xizmatlarga xorijiy sarmoya kiritish chegarasini pasaytirdi. 2010-yilda Xitoyning xizmat ko'rsatish sohasiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar) birinchi marta ishlab chiqarishga qo'yilgan investitsiyalardan oshib ketdi. 2017-yilda xizmatlar bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar Xitoyda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning 73 foizini tashkil etdi.

Mamlakatning bevosita xorijiy investitsiyalari 2001-yildagi 46,88 milliard dollardan o'tgan yili 135 milliard dollarga ko'tarildi. Xitoyning Amerika savdo palatasining 2019-yilgi hisobotiga ko'ra, Xitoy kelgusi global investitsiya rejalari nuqtai-nazaridan barcha sohalar uchun ustuvor yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Oq kitobda mamlakat qonunlar va me'yoriy hujjatlarni qabul qilish va ijro etish orqali intellektual mulk huquqlarini himoya qilishni kuchaytirish bo'yicha amalga oshirgan choralari sanab o'tilgan.

2019-yil may oyiga kelib, Xitoy 24 mamlakat va mintaqa bilan 16 ta erkin savdo shartnomasini imzoladi. Mamlakat, shuningdek, mintaqaviy keng qamrovli iqtisodiy sheriklik, Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari assotsiatsiyasining (ASEAN) 10 a'zosi, shuningdek Avstraliya, Hindiston, Yaponiya, Yangi Zelandiya va Janubiy Koreya o'rtasida erkin savdo shartnomasi bo'yicha muzokaralar olib bormoqda.

Yuqoridagi mamlakatlarning tajribalarini o'rganib chiqib, bir so'z bilan xulosa qilishimiz mumkinki, JSTga har qanday mamlakat uchun a'zo bo'lish ham ijobiy, ham salbiy natijalarga ega bo'ladi. Ammo yuqoridagi tahlil bizga isbotlaydi, tabiiyki, minuslardan ko'ra ko'proq plyuslar bor.

Bu shuni anglatadiki, xuddi dunyoning aksariyat mamlakatlari kabi, O'zbekiston Respublikasi ham davlatning iqtisodiy rivojlanishi uchun oldinga qadam tashlashi kerak.

Xitoyning tajribasi kirish uchun tayyorgarlik davrida sanoat va tarmoqlarning rivojlanishini davlat tomonidan tartibga solish nuqtai-nazaridan O'zbekiston uchun amaliy ahamiyatga ega. Sanoatda islohotlarni amalga oshirish, ichki bozorni bosqichma-bosqich ochish, eng zaif tarmoqlarni himoya qilish uchun shart-sharoitlarni ishlab chiqish sanoat sohasida sezilarli ijobiy o'zgarishlarga olib keldi. Rivojlangan mamlakatlardan XXRga yetkazib beriladigan zamonaviy texnologiyalar, materiallar va butlovchi qismlarning keng qo'llanilishi ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirishga, Xitoyning tayyor mahsulotlarini jahon bozoriga eksportini ko'paytirishga yordam berdi. Xitoy iqtisodiyoti jadal rivojlanmoqda, mamlakat to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan foydalanish bo'yicha eng yirik davlatga aylanmoqda. JST a'zosi sifatida Xitoy jahon bozorida yanada jiddiy raqobatchiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari milliy bazasi. 08.12.1992-y. Elektron manba: <https://lex.uz/docs/>
2. O.Sh.Dadabayev, S.S.Soatov, A.M.Sagitov. Bojxona statistikasi va tizimli tahlil. Darslik. Toshkent: BI, 2020-y. - 296 b.
3. Системный анализ и аналитический исследовани: руководство для профессиональных аналитиков / A.I. RAKITOV, D.A. BONDYAYEV, I.B. ROMANOV, SV. YEGEREV, A.Yu. ЩЕРБАКОВ; [OTV. red. A.I. RAKITOV]. - M., 2009. - 448 s.
4. MDHga a'zo davlatlar Bojxona xizmatlari rahbarlari kengashining 2011 yil 9-iyundagi 53-yig'ilishida tasdiqlangan "O'zaro savdo bojxona statistikasi

ma'lumotlarini solishtirishda Mustaqil davlatlar hamdo'stligiga a'zo davlatlar bojxona xizmatlarining o'zaro hamkorligi tartibi to'g'risidagi bayonnoma".

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 12-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi davlat bojxona xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5414-sonli Farmoni.

